

POKUSY O SOUBORNÉ VYDÁNÍ ŠAFAŘÍKOVY KORESPONDENCE

Miloš Sládek

Attempts at a Complete Edition of Šafařík's Correspondence

Abstract: The study deals with the efforts of philologists, historians and museum staff at the turn of the 20th century to publish the scholarly correspondence of P. J. Šafařík. The only items that have survived from the comprehensively conceived project of the Czech Academy of Sciences and Arts are fragments of copies and a single published volume of Šafařík's correspondence with Russian scientists, which were, after many complications, prepared by the philologist V. A. Frantsev.

Keywords: Pavel Josef Šafařík (1795–1861) – correspondence – editions – Slavic studies – philology – literary estate

Bohatost druhého, posmrtného života vědců a spisovatelů bývá dána vědeckou a uměleckou hodnotou jejich myšlenkového odkazu, ale i souzněním s otázkami, jež si vědecké kruhy a společnost po smrti autorů kladou. Je nesporně důležité, zda jejich dílo bylo brzy překonáno (což bývá mnohdy velmi relativní kategorie), nebo zda se stalo trvalou součástí národního duchovního dědictví. Značný význam ovšem má i duchovní úroveň společnosti, její orientace na odborné či kulturní tradice, nebo jednostranné zaměření na budoucnost bez ohledů na vlastní kořeny a zájmů o ně.

Z tohoto pohledu byly oslavy stého výročí narození Pavla Josefa Šafaříka v Praze roku 1895 svědectvím o společnosti mnohostranně obrácené ke svým novodobým kulturním a vědeckým tradicím (s naším příspěvkem vůbec nesouvisí konstatování, že naopak ignorance či přehlížení dvoustého výročí autorova narození roku 1995 svědčí o mnohostranném vykořenění novodobé české společnosti). Širší veřejnost byla roku 1895 na šafaříkovské oslavy připravována celou sérií popularizačních článků, z nichž zřejmě nejzasvěcenější a v mnohém objevené byly příspěvky Konstantina Jirečka (Šafaříkova vnuka) na stránkách revue *Osvěta*.¹ V květnu roku 1895 se pak uskutečnila oslava Šafaříkova jubilea v prostorách Muzea Království českého za účasti českého místodržícího, prezidenta Královské české společnosti nauk a řady předních českých vědců i politiků a představitelů nejvýznamnějších spolků. Součástí oslav byla i Šafaříkova výstava v muzejních prostorách. Řečníci na oslavách připomněli nejen odbornou velikost a věhlas

P. J. Šafaříka, ale i jeho povahové a osobnostní rysy.² Srovnání s J. A. Komenským, znalost jehož díla se v této době intenzivně rozšiřovala i mezi širšími vrstvami, znamenalo jedno z nejvýznamnějších ocenění, jehož bylo vůbec možno v očích veřejnosti dosáhnout. Tiskem vyšlo hned několik šafaříkovských studií a monografií (práce Josefa Hanuše, Vincence Brandla, Jaroslava Vlčka a mnohých dalších).³

O tom, že Šafaříkův věhlas zůstal v české společnosti přelomu 19. a 20. století mimořádně živý, svědčí i slavnost přenesení autorových ostatků 13. 5. 1900 ze zrušeného karlínského evangelického hřbitova na hřbitov v Praze-Olšanech. Několik stovek metrů dlouhý průvod složený ze zástupců obecního zastupitelstva, vědeckých institucí, spolků a korporací prošel za hudebního doprovodu centrem města přes Příkopy a Václavské náměstí; funerální slavnost se stala jednou z nejvýznamnějších společenských událostí posledního roku 19. století, o jejím významu svědčí i slavnostní příležitostný tisk.⁴

Pozadu nezůstávaly ani snahy vědecké obce o zpřístupnění Šafaříkovy literární pozůstalosti. Většina Šafaříkových studií vyšla již za jeho života, naopak jeho odborná korespondence byla až na několik málo listů vydaných časopisecky k dispozici pouze v Knihovně Muzea Království českého a její studium bylo vázáno na souhlas muzejního knihovníka. Na tuto okolnost upozornil Konstantin Jireček v již připomenutém souboru článků o P. J. Šafaříkovi, uveřejněných na stránkách *Vlčkovy Osvěty*: „*Vydání úplného sborníku veškeré korespondence Šafaříkovy bylo by pěkným*

¹ JIREČEK 1895.

² *Oslava stých narozenin Pavla Josefa Šafaříka, kterou uspořádaly v pantheonu Musea Království českého dne 12. května 1895 Královská česká společnost nauk, Společnost Musea Království českého a Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1895 (tisk je uložen jednak ve sbírkách knihovny Památníku národního písemnictví /sign. M 10 b 30/, jednak v osobním fondu P. J. Šafaříka v Literárním archivu PNP v Praze /oddíl dokumentace/).

³ NOVÁK 1885; BRANDL 1887; HANUŠ 1895; VLČEK 1895.

⁴ *Na památku přenesení ostatků Pavla Josefa Šafaříka ze hřbitova v Karlíně na nový obecní hřbitov v Olšanech dne 13. měsíce máje léta Páně 1900*. Praha: Rada král. hlav. města Prahy, 1900 (tisk je uložen jednak ve sbírkách knihovny Památníku národního písemnictví /sign. M 7 g 85/, jednak v osobním fondu P. J. Šafaříka v Literárním archivu PNP v Praze /oddíl dokumentace/).

úkolem pro Českou akademii.“⁵ Sám Jireček měl se studiem korespondence svého děda v Muzeu Království českého špatné zkušenosti. Knihovník Antonín Jaroslav Vrtátko, nástupce Václava Hanky v úřadu správce muzejní knihovny, mu korespondenci odmítal zpřístupnit, zřejmě proto, že sám připravoval edice některých Šafaříkových dopisů. V muzeu navíc ve vztahu k rodině P. J. Šafaříka panoval určitý odstup, způsobený skutečností, že pozůstalí odmítli Šafaříkovu písemnou pozůstalost po autorově smrti v 60. letech darovat do tehdy dlouhodobě vznikajícího literárního archivu, ale trvali – v té době naprosto ojedinele – na tom, že písemnosti prodají (první doložený nákup v dějinách českého literárního archivnictví).⁶ Svou roli docela jistě sehrávaly i osobní vlastnosti A. J. Vrtátka, nepořádek v jím spravovaných sbírkách a s tím související Vrtátkův konflikt s otcem Konstantina Jirečka Josefem.⁷ V době oslav však již byla korespondence badatelům volně přístupná, Konstantin Jireček z ní při přípravě zmíněné série článků mnohostranně čerpal.

Jirečkova poznámka o úkolu pro Českou akademii při vydávání Šafaříkovy korespondence našla rychlou odezvu: již v létě 1895 dostal Jireček po předběžné dohodě přípis III. třídy České akademie, který obsahoval vyzvání, aby se stal editorem souborného vydání korespondence svého děda a co nejdříve předložil této třídě podrobný program takového sborníku. K. Jireček ale vůbec nemyslel na to, že by se přípravy tak složitého úkolu ujal sám. Navíc po smrti své matky v listopadu roku 1896 takřka přestal jezdit do Prahy; působil, jak známo, na katedře slavistiky Vídeňské univerzity. Trvalo déle než dva roky, než Jireček (po urgenci z ledna roku 1897) podal III. třídě akademie alespoň požadovaný návrh či program edice. Zároveň akademii sdělil, že se vzhledem ke své časové zaneprázdněnosti nemůže stát editorem práce, ale může se na ní pouze částečně podílet, zejména upozorněním na neznámé dopisy v českých i zahraničních knihovnách. I to bylo pro vydání korespondence nesmírně důležité, protože Šafařík sám neměl své dopisy v pečlivém pořádku, takže nebyla zřejmá ani jména všech, kteří si s ním dopisovali. Něco prý Šafařík zničil při odjezdu z Nového Sadu roku 1833, část listů zlikvidoval v konci života. Obrovská geografická roztříštěnost Šafaříkovy korespondence zřejmě neměla obdoby v českých kulturních dějinách, snad s výjimkou korespondence Dobrovského. Další problém pro soubornou edici korespondence představovaly ty dopisy, které měl u sebe uloženy Šafaříkův syn, chemik Vojtěch Šafařík. Ten se sice též pokoušel o vydání otcovy korespondence, ale od roku 1895 byl vážně nemocen, nemohl číst a zčásti ani psát; myšlenky na edici se přesto zcela nevzdával.

Přes všechny uvedené problémy Konstantin Jireček soudil, že by bylo třeba přistoupit k edičním přípravám. Edice připravovaná Českou akademií měla obsahovat jen dopisy

vědecké, nikoli osobní nebo dedikační, měla být doplněna bibliografickými a jinými přílohami, například o knihách a rukopisech jmenovaných v dopisech, jejich současném uložení apod. Z korespondence po roce 1849 měly být vybrány jen listy věnované otázce hlaholice.

Jirečkův návrh na souborné vydání Šafaříkovy korespondence z 8. 9. 1897 svou promyšleností, podrobností a zasvěceností může sloužit dodnes jako možný vzor při předkládání obdobných projektů.⁸ Podle Jirečkova návrhu se měla III. třída České akademie usnést, že ihned začne sbírat přepisy pro zamýšlené vydání vědecké korespondence. K tomu bylo podle návrhu zapotřebí ustavit komisi, do které Jireček doporučil Adolfa Pateru a Čeňka Zíbrta z Muzea Království českého (oba měli neomezený přístup k pozůstalosti), Vojtěcha Jaromíra Nováčka ze Zemského archivu (zkušený vydavatel korespondence Palackého, v níž se mj. nalézaly i dopisy P. J. Šafaříka), Františka Pastrnka (filolog a znalec Slovenska, jako jeden z mála Čechů navštívil Šafaříkovo rodiště) a pochopitelně též sebe sama jako znalce autorovy korespondence.

Práce by podle Jirečkova návrhu mohly začít přepisy a pečlivými kolacemi časopisecky vydaných Šafaříkových dopisů a postupným přepisováním těch listů psaných Šafaříkem nebo jemu adresovaných, které se v té době nalézaly ve sbírkách Muzea Království českého. Teprve poté měly být pořizovány kolacionované opisy listů ze zahraničí. III. třída České akademie měla určit sumu k uhrazení honorářů pro přepisovatele. Hotové přepisy měly být ukládány do zvláštního kartónu. V určitých lhůtách měla komise podávat zprávy o postupu prací. Konstantin Jireček se chystal na cesty do Německa, Uher a do Srbska, případně do Chorvatska, kde chtěl pořídit opisy dalších Šafaříkových listů, nebo alespoň získat informace o jejich uložení.

Zároveň Jireček navrhl i konkrétní strukturu celé edice. Korespondenci měl předcházet biografický úvod. Jednotlivé dopisy měly být tříděny ne podle principu chronologického nebo abecedního, ale podle národů, ke kterým pisatelé či adresáti přináleželi. První, nejrozsáhlejší oddíl měla představovat korespondence československá (Šafaříkova korespondence s Palackým, Benediktim, Ferjenčíkem, Kolářem, Hamuljakem, Jungmannem, Hankou a dalšími). Druhý oddíl pak měly tvořit listy se Srby, třetí s Chorvaty, Dalmatiny a Dubrovčany (samostatné vymezení obyvatel Dubrovníku snad souviselo s Jirečkovými letními pobyty v této lokalitě), čtvrtý se Slovinci, pátý s Rusy, šestý s Malorusy, sedmý s Poláky, osmý s Lužičany, konečně devátý s pisateli z jiných národů (zejména z Německa). Součástí velkoryse koncipovaného díla měla být mj. i bibliografie všech Šafaříkových tištěných prací i studií o něm a o jeho tvorbě, tedy bibliografická práce, která byla realizována až v současnosti.

Jirečkův návrh byl III. třídou České akademie přijat. Jak dokládá Jirečkův dopis Čeňku Zíbrtovi z 10. 12. 1897, aka-

⁵ JIREČEK 1895, s. 395.

⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, rekonstrukce nejstarší přírůstkové knihy, zápis k roku 1864; zakoupená část fondu byla uložena do 21 krabic, zbytek pozůstalosti byl údajně darován roku 1889 Josefem Jirečkem (část, kterou si při prodeji J. Jireček vyhradil pro sebe, v přírůstkové knize je o tomto daru poznámka pouze u zápisu k roku 1864).

⁷ JIREČEK 1895, s. 391–392.

⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, osobní fond Pavla Josefa Šafaříka, oddíl dokumentace, Jireček Konstantin: *Návrh Projekt vydání vědecké korespondence P. J. Šafaříka*, Vídeň 6. 10. 1897, Dubrovnik 8. 9. 1897.

demie schválila program prací do posledních podrobností.⁹ Ve vzniklé komisi pro vydání vědecké korespondence P. J. Šafaříka zasedli všichni, které K. Jireček doporučil, navíc filolog a editor Antonín Truhlář jako sekretář III. třídy akademie. Jireček byl na prvním zasedání komise 4. 3. 1898 v nepřítomnosti zvolen předsedou komise (břežnový termín byl vzhledem k jeho povinnostem na Vídeňské univerzitě nevhodný k cestě do Prahy), jeho zástupcem Adolf Patera, referentem Čeněk Zíbrt. Komise ve svých úvahách potvrdila Jirečkův záměr začít s opisováním dopisů uložených v Muzeu Království českého; historik František Hýbl podle zprávy komise začal opisovat Šafaříkovu korespondenci s hrabětem z Neuberka, A. Patera měl tyto přepisy kolacionovat. Čeněk Zíbrt se postaral o to, aby pro přepisy dopisů jihoslovanských učenců byl získán chorvatský student Milan Prelog. V. J. Nováček prohlásil, že ediční příprava společné korespondence Palackého a Šafaříka je hotova. Jak se ukázalo až daleko později, roku 1961, když Věnceslava Bechyňová připravila celou korespondenci Palackého a Šafaříka k vydání, nebyla to tak docela pravda, v Nováčkových edicích se vyskytovala celá řada zásadních chyb včetně špatné datace, mylně čtených místních či vlastních jmen (např. Šahy místo Čechy) apod.¹⁰

Jediný bod v zápisu komise výrazně doplňuje Jirečkův návrh, otázka vydavatelských práv. Komise se usnesla, že požádá výbor Muzea Království českého, aby právo k vydání bylo vyhrazeno České akademii. Právně byla otázka složitější o to, že muzejní řád tehdy vyměřoval lhůtu k vydání na jediný rok; komise proto – vzhledem k rozsahu projektu – požádala o prodloužení až do doby, kdy bude možné přistoupit k soubornému vydání. Muzejní výbor výjimečně vyhověl této žádosti, mj. i díky podpoře panů Zíbrta a Pateru; vzhledem k nastávajícím, nepředvídaným událostem ovšem rozhodnutí muzejního výboru znamenalo, že Šafaříkovu korespondenci (byť jediný dopis z ní) nesměl nikdo vydávat tiskem po dlouhou řadu let.¹¹

Všichni členové komise projevíli ochotu podílet se na práci; navíc komise přiložila soupis prvních 80 položek, většinou Šafaříkových dopisů s Palackým, Jungmannem a Neuberkem, které měly být edičně připraveny v první fázi prací.

Marně hledáme další zápisy o činnosti komise. Naštěstí si pečlivý kulturní historik Čeněk Zíbrt na přebal zápisu z první schůze komise poznamenal: „*Komise potom se nescházela. Slavná III. třída České akademie vyjednávala s p. profesorem dr. K. Jirečkem ve Vídni a byl zplnomocněn k vydání prof. Vladimír Andrejevič Francev.*“¹²

Co tedy po činnosti komise kromě jediné zprávy zůstalo? V kartónu 15 G 31, uloženém v písemné pozůstalosti P. J. Šafaříka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (bývalý vznikající literární archiv při knihovně Muzea Království českého), nalezneme několik souborů opisů korespondence P. J. Šafaříka s Františkem Palackým,

Josefem Jungmannem a Janem Evangelistou Purkyněm (49 listů). Podle údajů archivní evidenční karty 2. stupně vše opsál František Palacký. Další dva konvoluty obsahují opisy korespondence P. J. Šafaříka s Jihoslovany, první byl psán jedním písařem, ve druhém rozeznáme několik písařských rukou; zřejmě je to alespoň zčásti práce zmíněného chorvatského studenta Milana Preloga. Další konvolut obsahuje opisy listů Pavla Josefa Šafaříka Karlu Vladislavu Zapovi a Janu Norbertovi z Neuberka; ze zápisů komise usuzujeme, že by mohlo jít o opisy F. Hýbla, po kolacích A. Pateru v nich není ani stopy (celkem 48 listů). Zbývající tři konvoluty nejsou obsáhlé, zahrnují opisy korespondence s Rusy N. N. Murzakjevičem z r. 1838 a s O. M. Bodjanským z let 1855–1856, tedy fragment té části korespondence, kterou nakonec připravil k vydání V. A. Francev.

Celý projekt zůstal vzhledem ke svému rozsahu a náročnosti nedokončen. Hlavním důvodem zřejmě byla skutečnost, že nikdo z členů komise neměl dostatek času k tomu, aby na edici intenzivně pracoval. Zřetelně chyběla i osobnost filologa z Polska a jihoslovanských zemí, který by odborně zaštilil příslušnou část edice; studenty bylo sice možné využít jako opisovače, nebylo po nich ovšem možné požadovat, aby své opisy plnohodnotně kolacionovali. Výjimku představoval již zmíněný ruský filolog, profesor varšavské a později pražské univerzity Vladimír Andrejevič Francev, který byl koncem roku 1906 po návrhu prof. Jana Gebauera akademií požádán, aby přebral úpravu a pořádání Šafaříkovy korespondence, především oddílu ruského a polského. Francev byl bezesporu zkušeným filologem i editorem; žádost akademie časově navazovala na dokončení jeho edice hankovské korespondence.¹³

V letech 1907–1912 připravoval se značnými obtížemi (vzhledem k nedostatku prepisovačů znalých ruštiny v Praze) k tisku Šafaříkovy dopisy od ruských učenců, uložené v muzeu; zbývalo vyhledat a připravit k edici Šafaříkovy dopisy uložené v ruských sbírkách a pozůstalostech ruských učenců. Do roku 1914 se sice Francevovi podařilo připravit takřka celou edici, ale tiskem ji už – vzhledem k vypuknutí 1. světové války – vydat nestačil. Rukopis edice zažil dramatické chvíle: s Francevem urychleně cestoval roku 1914 z Rusům nepřátelsky nakloněné Varšavy do Petrohradu, kde jej editor uložil v rukopisném oddělení knihovny ruské akademie věd. Po Francevově příchodu do Prahy roku 1921 se editor snažil získat rukopis zpět do Prahy, mj. i proto, že v Petrohradě nebyla nejmenší naděje, že by byl otištěn. Převoz se po značných komplikacích za přispění československého ministerstva zahraničí podařil. Po další anabázi, způsobené nečitelností poznámek a především velkou časovou prodlevou při přípravě práce, byl rukopis předán ke konci roku 1924 do tisku; vyšel nákladem České akademie ve dvou svazcích v letech 1927 a 1928.¹⁴ Jirečkův projekt se tak s více než čtvrtstoletým zpožděním dočkal alespoň čás-

⁹ Tamtéž, osobní fond Pavla Josefa Šafaříka, oddíl dokumentace, příloha k zápisu Čenka Zíbrta o jednání komise (srov. poznámku č. 11).

¹⁰ BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 224–225.

¹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, osobní fond Pavla Josefa Šafaříka, oddíl dokumentace, Zíbrt Čeněk: *Jednání o vydání korespondence P. J. Šafaříka, pokud se ho účastnil podepsaný Čeněk Zíbrt jako člen komise tehdejší.*

¹² Tamtéž, přepis Č. Zíbrta na obalu zápisů z jednání.

¹³ FRANCEV 1905.

¹⁴ FRANCEV 1927–1928.

tečné realizace, forma edice v zásadě odpovídá Jirečkově představě o pátému oddílu výboru. Na rozdíl od zadání z roku 1906 ovšem ve Francevově edici takřka úplně chybí Poláci, zastupuje je pouze Šafaříkova korespondence s profesorem varšavské univerzity, srovnávacím jazykovědcem a etnografem Stanisławem Mikuckim, uváděným ovšem jako „rodem Litvan“. Francev zřejmě zamýšlel vydat šafaříkovskou korespondenci s Poláky v souladu s Jirečkovou koncepcí jako samostatný díl edice; obsáhlé torzo přípravných prací na tomto svazku se dochovalo v osobním fondu V. A. Franceva (mj. obsáhlý seznam Šafaříkových polských korespondentů, opisy básní věnovaných Šafaříkovi polskými autory, opisy korespondence Maciejowski-Šafařík aj.).¹⁵

Nepoměr mezi množstvím vydaných a nevydaných Šafaříkových dopisů s českými a slovenskými učiteli pak poněkud zmírnili – vedle drobných edic jednotlivých dopisů – především Věnceslava Bechyňová a Zoe Hauptová vzornou edicí kompletní korespondence Šafařík–Palacký a Augustin Mařovčík vydáním Šafaříkových dopisů Martinu Hamuljakovi.¹⁶ To už je však jiná kapitola edičních snah spojených s korespondencí Pavla Josefa Šafaříka.

Seznam použité literatury

BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961: BECHYŇOVÁ, Věnceslava – HAUPTOVÁ, Zoe. (edd.). *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*. Praha: ČSAV, 1961.

BRANDL 1887: BRANDL, Vincenc. *Život Pavla Josefa Šafaříka*. Brno: Matice moravská, 1887.

FRANCEV 1905: FRANCEV, Vladimír Andrejevič (ed.). *Pis'ma k Vjačeslavu Ganke iz slavjanskich zemel'*. Varšava: Tipografija varšavskago učebnago okruga, 1905.

FRANCEV 1927–1928: FRANCEV, Vladimír Andrejevič (ed.). *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka. I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učiteli (1825–1861)*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927–1928.

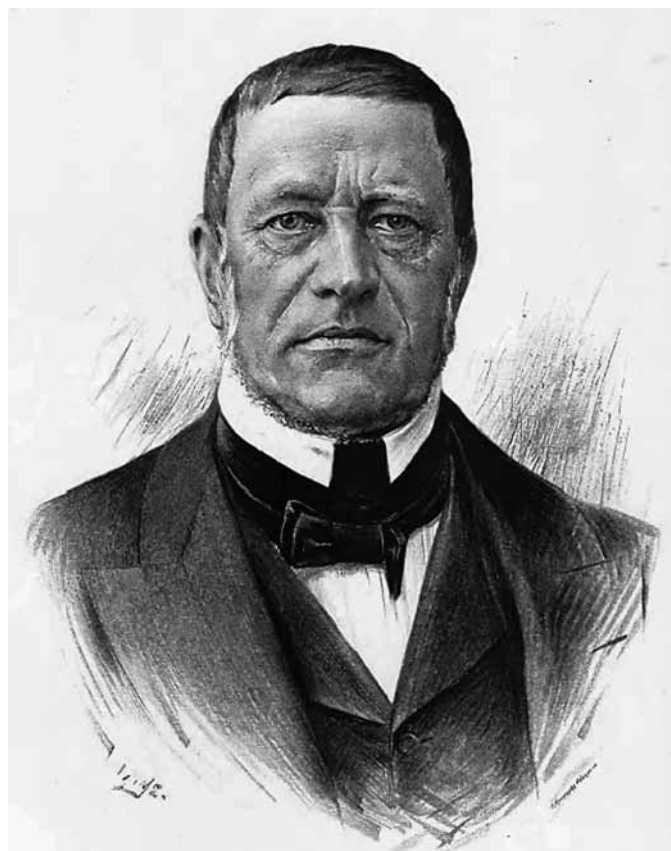
HANUŠ 1895: HANUŠ, Josef. *Pavel Josef Šafařík v životě i spisích*. Praha: Edvard Grégr, 1895.

JIREČEK 1895: JIREČEK, Konstantin. Pavel Josef Šafařík mezi Jihoslovany. *Osvěta*, 1895, roč. XXV, s. 389–405, 489–506, 583–600, 691–06, 773–800, 869–892, 978–994, 1061–1072.

MAŘOVČÍK 1965: MAŘOVČÍK, Augustin (ed.). *Listy Pavla Josefa Šafaříka Martinovi Hamuljakovi*. Martin: Matica slovenská, 1965.

NOVÁK 1885: NOVÁK, Jan Václav. *Pavel Josef Šafařík*. Praha: F. A. Urbánek, 1885.

VLČEK 1895: VLČEK, Jaroslav (ed.). *Na památku stoletých narozenin Pavla Josefa Šafaříka (1795–1895)*. Praha: Bursík a Kohout, 1895.

František Palacký (1798–1876)

¹⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, osobní fond Vladimíra Andrejeviče Franceva, rukopisy vlastní, pracovní materiály, P. J. Šafařík.

¹⁶ MAŘOVČÍK 1965, BECHYŇOVÁ–HAUPTOVÁ 1961.